

# Acemi Erlerin Yaşam Koşullarından Memnuniyetini Belirleyen Faktörlerin İncelenmesi

Dr. Mesut ÇETİN<sup>1</sup>, Dr. Servet EBRİNÇ<sup>2</sup>, Dr. Cengiz BAŞOĞLU<sup>2</sup>, Dr. Ümit Başar SEMİZ<sup>3</sup>,  
Dr. Necati ÇOBANOĞLU<sup>4</sup>, Dr. Sibel CAN<sup>5</sup>, Dr. Ferit KARADUMAN<sup>6</sup>

## ÖZET

**Amaç:** Yaşam memnuniyeti uyumun evrensel göstergelerinden biridir. Bu çalışmada, askerlik görevine yeni başlayan bireylerin, askerlik görevinin temel unsurlarından ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarından memnun olmalarında, bireysel ve ailesel özellikleri, askerlik görevine yönelik görüşlerinin rolünün araştırılması amaçlanmıştır.

**Yöntem:** İstanbul Garnizonunda konuşlanan bir er eğitim merkezinde henüz bir aylık asker olan 214 denekle çalışma yapılmıştır. Deneklere bireysel ve ailesel sosyo demografik özelliklerini, askerlik görevinin temel unsurlarından ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarından memnun olup olmadıklarını soruşturan bir anket uygulanmıştır.

**Bulgular:** “Askerlik görevinden kaygı duyma”, “planladığı zaman dışında askerliğe başlama”, “askerlikten umduğunu bulamama”, “normal askerlik yaşından daha geç yaşta asker olma”, “kendisi veya annesi orta ve daha üstü düzeyde öğrenime sahip olma” gibi değişkenlerin; askerlik görevinin temel unsurlarından ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarından memnun olma sıklıklarını anlamlı düzeyde düşürdüğü saptanmıştır. Ayrıca anne öğrenimi hariç bu değişkenlerin tümünün 12 memnuniyet alanından 6 ya da daha üstü sayıdaki alandan memnun olmamayı anlamlı düzeyde öngördüğü saptanmıştır.

**Sonuç:** Askerlik görevinin temel unsurlarına ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarına yönelik memnuniyetin; bireyin askerlik görevine bakışı ve bu görevden beklentilerden ve ayrıca bireyin eğitim düzeyi ve askerlik görevine geliş yaşından anlamlı düzeyde etkilendiği sonucuna varılmıştır.

**Anahtar Sözcükler:** Askeri personel, kişisel memnuniyet, sosyal uyum, motivasyon

## SUMMARY: Factors Affecting the Satisfaction of Recruits with the Military Environment

**Objective:** Life satisfaction is one of the global indicators of adjustment. The purpose of this study was to investigate the roles of individual and familial characteristics, and attitudes towards military service of new recruits in terms of their satisfaction with the fundamental principles of military service and daily military lifestyle and environment.

**Methods:** The study was conducted among 214 soldiers recruited one month previously in an orientation camp for privates located in an Istanbul military center. All subjects were administered a questionnaire concerning individual and familial sociodemographic features and their feelings about the fundamental principles of military service and daily military lifestyle and environment.

**Results:** Variables included in the questionnaire such as “prior concern about military service”, “unexpected timing of military service”, “disappointment with military service”, “older age at onset of military service” and “higher education level of the subject himself or his mother”, were found to be negatively correlated with the satisfaction levels of soldiers. All these items, excluding the education level of the mother, were determined to predict a low level of satisfaction in recruits.

**Conclusions:** Satisfaction with the fundamental principles of military service and daily military life and environment of recruits, which is a good indicator of adjustment, is concluded to have been affected by the attitudes of individuals towards military service and expectations from this position, the educational level of soldiers and the age of the soldier at the start of military service.

**Key Words:** Military personnel, personal satisfaction, social adjustment, motivation

\*Çalışmanın orijinal hali 9. Anadolu Psikiyatri Günlerinde sözel bildiri olarak sunulmuştur. Edirne 2000.

<sup>1</sup>Prof., <sup>2</sup>Yrd. Doç., GATA H. Paşa Eğitim Hastanesi, Psikiyatri Kl., İstanbul. <sup>3</sup>Uzm., Erzincan Asker Hastanesi, Psikiyatri Kl., İstanbul.

<sup>4</sup>Uzm., Girne Asker Hastanesi, Psikiyatri Kl., Kıbrıs. <sup>5</sup>Uzm., Kasımpaşa Deniz Hastanesi, Psikiyatri Kl., İstanbul. <sup>6</sup>Uzm., Sivas Asker Hastanesi, Psikiyatri Kl., Sivas.

## GİRİŞ

Uyum sorunları ve bozuklukları, özel kuralları ve özel bir işleyişi olan orduda, özellikle başlangıç döneminde oldukça yüksek oranlarda görülebilmektedir. Bu yönde yapılan bir çalışmada, Polonya Ordusu'nda acemi askerlerde, ilk 1 yıl içinde olguların %95'inde uyumsuzluk belirtileri görüldüğü ve ordudan çıkarılanların %25'ini uyum bozukluğu sendromlarının oluşturduğu bildirilmiştir (Florkowski ve ark. 1994). Hırvat Ordusu'nda yapılan benzer bir çalışmada da, ilk bir ay içinde, acemi erlerin üçte ikisinin askeri yaşama uyum güçlüğü çektiği ve bireyler arası sorunlar yaşadıkları, %21'inin askerlikten çıkarıldığı saptanmıştır (Dedic ve Krstic 1996). Norveç Ordusu'nda acemi askerlerle yapılan bir çalışmada ise askeri ortamın zorunluluğu ve kısıtlayıcılığı, ailesel ve maddi sorunlar, günlük askeri yaşamın fazla yüklü oluşu uyum bozuklukları için başlıca etkenler olarak tespit edilmiştir (Schei 1994). İsrail'de yapılan bir çalışmada da grup içi etkileşim ve grup içinde yakınlaşma ve bağlanmanın bireylerin uyum başarısında önemli rol oynadığı saptanmıştır (Shulman ve ark. 2000).

Uyumun evrensel göstergelerinin yaşam memnuniyeti ve benlik saygısı olduğu ileri sürülmüştür (Gilman 2001). Yaşamdan memnun olmanın benlik saygısı ve kendilik kavramı ile; yaşamdan memnun olmamanın ise depresyon, anksiyete ve madde kötüye kullanmayı içeren bir grup sosyal ve emosyonel güçlüklerle ilişkili olduğu ifade edilmiştir.

Yaşam memnuniyeti bir bireyin kendi seçtiği kriterlere dayanan yaşam kalitesi ve iyilik hali yargısını içerir (Hong ve Giannakopoulos 1994). Yaşam memnuniyetini araştıran çalışmalarda hem nesnel hem de öznel göstergeler kullanılmıştır (Veenhoven 1996). Nesnel göstergeler özellikle kültürel ve coğrafi alan, gelir düzeyi, ev ya da barınma koşullarının kalitesi ve bulunabilirliği, suç oranları, boşanma oranları ve sağlık hizmetine erişebilirlik gibi dışsal durumlar gösterir. Öznel göstergeler ise yaşamdan memnun olup olmama yönelik, bireyin kendine ait yargı ve hislerini içerir. Hem öznel ve hem de nesnel göstergeler, birlikte yaşam memnuniyetini oluştururlar (Gilman ve Huebner 2000).

Uyumun evrensel göstergelerinden birinin yaşam memnuniyeti olması fikrinden yola çıkarak bu çalışmada, askerlik görevine yeni başlayan bireylerin, askerlik görevi ve askeri ortamın günlük

yaşam koşullarından memnun olup olmamalarında; bireysel ve ailesel özellikleri ile askerlik görevine yönelik görüşlerinin rolünün değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

## YÖNTEM

Çalışma, 1999 yılı Haziran ayı içinde İstanbul Garnizonu'nda konuşlanan bir er eğitim merkezinde, 18 ay süreli askerlik görevine başlamış ve askerlik süresi henüz bir ayını doldurmamış olan 278 acemi erden çalışmaya katılmaya gönüllü olan 214'ü ile yapılmıştır. Altmış dört acemi er katılmaya onay vermedikleri için çalışmaya alınmamıştır. Çalışmaya alınmada en az ilkokul mezunu olma, öyküsünde psikiyatrik bir bozukluk veya alkol ve madde kötüye kullanımına bağlı psikiyatrik bir tedavi görmemiş olma ve gönüllü olma kriterleri aranmıştır. Deneklere doldurtulan bilgi anketinde bireysel ve ailesel özellikler bölümünde “geçmişte psikiyatrik bir hastalık yaşadınız mı veya bu nedenle psikiyatrik bir tedavi gördünüz mü?” sorusuna “evet” yanıtı veren 16, “geçmişte alkol veya herhangi bir uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle bir tedavi gördünüz mü?” sorusuna “evet” yanıtı veren beş denek istatistiksel değerlendirmeye alınmamıştır. İki denek de görüşme formu ve testleri dolduramadığı için çalışma dışı bırakılmıştır. Böylece istatistiksel değerlendirmeler 191 denek üzerinden yapılmıştır.

Ülkemizde askerlik görevi, beden ve ruh sağlığı yerinde olan 20 yaşındaki her erkeğin belirli bir süre yapmak zorunda olduğu ve kendine özel kuralları ve işleyişi bulunan bir vatandaşlık görevidir. Üniversite düzeyinde öğrenime sahip olanlar 16 ay süren uzun dönem veya sekiz ay süren kısa dönem askerlik görevine, lise düzeyi ve daha düşük düzeyde öğrenime sahip olanlar ise 18 ay süren askerlik görevine tabi olurlar. Askerlik görevinin ilk iki ila dört ayı “temel askerlik eğitimi” adı verilen askeri kuralların ve bilgilerin öğretildiği, silah ve savaş eğitiminin verildiği bir dönem içerir. “Acemi er eğitim dönemi” de denilen bu dönemde, birey yeni ortam ve zorunlu koşullara uyum sağlama süreci yaşar.

## Araçlar

Deneklere sosyodemografik özellikler, askerlik görevi ve koşullarına yönelik bilgiler soruşturulan çoktan seçmeli 28 maddelik bir bilgi anketi uygulanmıştır.

**TABLO 1.** Askerlik Görevinin Temel Unsurlarından ve Askeri Ortamın Günlük Yaşam Alanlarından Memnuniyet Sıklıkları (n=191).

|                |   | Askerlik Görevinin Temel Unsurları |                 |                    |                 |              |            | Askeri Ortamın Günlük Yaşam Alanları |                  |             |                 |                |             |
|----------------|---|------------------------------------|-----------------|--------------------|-----------------|--------------|------------|--------------------------------------|------------------|-------------|-----------------|----------------|-------------|
|                |   | Askeri Yaşam                       | Arkadaş Çevresi | Üstlerle İlişkiler | Disiplin Düzeyi | Temel Eğitim | Sabah Spor | Yemek ve Beslenme                    | Koşuş ve Barınma | Uyku Süresi | Dinlenme Süresi | Eğlenme Süresi | İzin Süresi |
| Memnun olan    | n | 135                                | 137             | 122                | 130             | 134          | 155        | 100                                  | 115              | 80          | 69              | 69             | 66          |
|                | % | 70,7                               | 71,7            | 63,9               | 68,1            | 70,2         | 81,2       | 52,4                                 | 60,2             | 41,9        | 36,1            | 36,1           | 34,6        |
| Memnun olmayan | n | 56                                 | 54              | 69                 | 61              | 57           | 36         | 91                                   | 76               | 111         | 122             | 122            | 125         |
|                | % | 29,3                               | 28,3            | 36,1               | 31,9            | 29,8         | 18,8       | 47,6                                 | 39,8             | 58,1        | 63,9            | 63,9           | 65,4        |

Ankette sosyodemografik özelliklere yönelik 10 madde, askerlik görevine yönelik 6 madde (askerlik görevine planladığı zamanda gelip gelmediği, askerlik öncesi ailesinden ayrı olarak yaşayıp yaşamadığı, askerlik göreviyle ilgili kaygı duyup duymadığı, askerlik mesleğine önceden ilgi duyup duymadığı, halen ailesine özlem duyup duymadığı, askerlik görevinden umduğunu bulup bulmadığı) ve askerlik görevinin temel unsurlarına ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarına yönelik 12 madde (askeri günlük yaşam, arkadaş ilişkileri, üst ve amir ilişkileri, askeri disiplin ve kuralları, askeri eğitim, sabah sporu, yemek ve beslenme koşulları, koşuş ve barınma koşulları, uyku süresi, dinlenme süresi, eğlenme süresi, izin süresinden memnun olup olmama) yer alıyordu.

### İşlem

Deneklere açıklayıcı bilgi verilerek, gönüllü olanlar anket uygulamasına alınmıştır. Anket deneklere grup halinde topluca uygulanmıştır. Anket uygulaması için deneklere 45 dakikalık bir süre verilmiştir.

### İstatistiksel Değerlendirme

Askerlik görevinin temel unsurlarından ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarından memnun olup olmama sıklıkları sayı ve yüzde değerleri olarak tablo halinde gösterilmiştir. Ayrıca her bir memnun olunan alan için bir puan verilerek, her denek için toplam memnuniyet puanları hesaplanmıştır. Bireysel ve ailesel özelliklere ve askerliğe yönelik görüşlere göre toplam memnuniyet puan ortalamalarının istatistiksel olarak karşılaştırılmasında t testi ve ANOVA kullanılmıştır. Alt grubun sayı değeri 30'dan düşük olan karşılaştırmalarda ise Mann-Whitney U veya Kruskal-Wallis H parametrik olmayan varyans analizi uygulanmıştır. Askerlik görevine yönelik görüşler,

bireysel ve ailesel özelliklerin askerlik görevinin temel unsurlarına ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarına olan etkilerinin yordanmasında ise "forwardwise (Wald)" metodu kullanılarak ikili lojistik regresyon yapılmıştır. On iki adet olan askerlik görevinin temel unsurları ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarının her biri bağımlı dikotomal değişken olarak kabul edilmiştir. Bireysel ve ailesel özellikler ile askerlik görevine yönelik görüşler bağımsız değişken olarak alınmış ve her bir değişkenin ilk kategorisi referans değer olarak kabul edilmiştir. Her ölçüm için regresyon katsayısı (B), Exp(B), %95 Güvenlik Aralığı değerleri (CI %95) ve p değerleri elde edilmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı olan sonuçlar ile yordama tabloları oluşturulmuştur. Tüm istatistiksel değerlendirmeler "SPSS for Windows 8.00" paket programında yapılmıştır.

### BULGULAR

Çalışma grubunun yaş ortalaması  $20.48 \pm 1.40$  olup, 20-31 yaş arasında bir dağılım gösteriyordu ve grubun %83.8'i 20 yaş grubundaydı. Deneklerin hepsi erkekti ve %8.4'ü evliydi. Deneklerin %22.5'i köy-kasaba, %47.1'i şehir ve %30.4'ü büyük şehir ortamında yetişmişlerdi. Grubun %69.6'sı orta öğrenim, %24.1'i ilköğretim mezunu iken; %6.3'ü yüksek okulu bırakmıştı. Deneklerin %4.7'sinin mesleği yokken, %25.7'si memurluk ve işçilik gibi maaşlı mesleklere sahipti (Tablo 2). Grubun %87.4'ü anne, baba ve kardeşlerden oluşan çekirdek aile, %4.2'si parçalanmış aile ve %8.4'ü de geniş aile yapısına sahipti. Deneklerin %12'si düşük, %84.3'ü orta ve %3.7'si yüksek gelir düzeyindeki ailelerden geliyordu. Bireylerin sosyoekonomik verileri kendi beyanlarına dayanılarak forma işlendi. Aile geliri olarak ailenin toplam aylık net kazancı anlaşılmaktadır.

**TABLO 2.** Bireysel Demografik Özelliklere Göre Askeri Günlük Yaşam Alanlarından Memnuniyet Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması.

| Değişkenler     | n   | %    | Memnun olma<br>Ort.±SS | İstatistiksel<br>Değerlendirme  |
|-----------------|-----|------|------------------------|---------------------------------|
| Yaş grubu       |     |      |                        |                                 |
| 20 yaş          | 160 | 83.8 | 7.2 ± 3.7              | t=3,609, p=0.001*               |
| 21 yaş ve üstü  | 31  | 16.2 | 4.9 ± 3.2              |                                 |
| Medeni durum    |     |      |                        |                                 |
| Evli            | 175 | 91.6 | 6.8 ± 3.7              | Z=0.256, p>0.05                 |
| Bekar           | 16  | 8.4  | 7.1 ± 3.2              |                                 |
| Eğitim durumu   |     |      |                        |                                 |
| 5 yıl           | 46  | 24.1 | 8.6 ± 3.7              | X <sup>2</sup> = 20.02; p<0,001 |
| 6-11 yıl        | 133 | 69.6 | 6.5 ± 3.5              |                                 |
| 12 ve üstü      | 12  | 6.3  | 3.8 ± 3.0              |                                 |
| Meslek          |     |      |                        |                                 |
| Yok             | 9   | 4.7  | 5.0 ± 3.5              | X <sup>2</sup> = 2.249; p>0.05  |
| Maaşlı          | 49  | 25.7 | 6.8 ± 3.9              |                                 |
| Serbest         | 133 | 69.6 | 7.0 ± 3.6              |                                 |
| Yetiştigi çevre |     |      |                        |                                 |
| Köy-kasaba      | 43  | 22.5 | 7.9 ± 3.5              | F= 3.018, p>0.05                |
| Şehir           | 90  | 47.1 | 6.7 ± 3.8              |                                 |
| Büyükşehir      | 58  | 30.4 | 6.1 ± 3.4              |                                 |

\*:p<0.05 (anlamlılık düzeyi), Ort.±SS: Ortalama±standart sapma, Z: Mann-Whitney U test, X<sup>2</sup>: Kruskal Wallis Test, t: Student t testi, F:Tek yönlü ANOVA.

1998 yılı Devlet İstatistik Enstitüsü verileri ve enflasyon oranları ile dört kişilik aile baz alınarak tahmini hesaplanan aylık 300 milyon TL altı gelir düşük, 300-600 milyon gelir orta, 600 milyondan yukarısı ise yüksek gelir düzeyi olarak belirtilmiştir. Annelerin %16.2'si, babaların %6.3'ü hiç öğrenim görmemişken, annelerin %9.9'u, babaların %22.5'i ilkökul sonrası bir öğrenime sahipti. Ailede sorun belirenlerin sıklığı ise %8.9 idi (Tablo 3). Ankette "ailede sorun" başlığı altında aile fertlerinden birinin ya da birkaçının hastalığı ve aileyi etkileyen büyük maddi zorluklar, aile fertleri arasında süregelen geçimsizlik ve gerginlikler gibi durumlara yer verildi.

Askerlik görevinin temel unsurlarından ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarından memnun olup olmama sıklıklarının sayı ve yüzde değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Buna göre askerlik görevinin temel unsurları olan disiplin, eğitim, spor ve ilişkilerle ilgili alanlardan memnun olanların sıklıkları %64 ile %81 arasında değişiyordu. Barınma ve beslenme alanlarından memnun olanların sıklığı sırasıyla %52 ve %60 idi. Bu oranlar dinlenme, uyku, eğlenme ve izin süreleriyle ilgili alanlarda ise %42 ile %35 arasında saptanmıştır.

On iki adet memnuniyet alanından alınan memnun olma toplam puan ortalaması, tüm grup

için 6,86±3,71 bulunmuş olup, minimum-maksimum memnuniyet sayısı 0-12 arasında değişiyordu. Askerlik görevinin temel unsurlarından ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarından memnun olma toplam puan ortalamalarının, deneklerin sosyodemografik özelliklerine göre istatistiksel olarak karşılaştırılması Tablo 2'de gösterilmiştir. Buna göre 21 yaş ve üstünde askerlik görevine gelenlerde 20 yaşındakilere göre (Student t=3,609; p<0.001), 6-11 ve 11 yıldan daha fazla öğrenimi olanlarda beş yıl öğrenimi olanlara göre ve 11 yıldan fazla öğrenimi olanlarda 6-11 yıl öğrenimi olanlara göre (Kruskal Wallis x<sup>2</sup>=20.02; p<0.001) memnun olma toplam puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha düşüktü. Medeni durum, meslek ve yetiştiği çevre değişkenlerine göre askeri ortamın memnuniyet alanlarından memnun olma sıklığı ortalama puanlarının anlamlı bir farklılık göstermedikleri saptanmıştır.

Askerlik görevinin temel unsurlarından ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarından memnun olma toplam puan ortalamalarının, deneklerin ailesel özelliklerine göre istatistiksel olarak değerlendirilmesi Tablo 3'te gösterilmiştir. Ailesel özelliklerden sadece anne öğrenim düzeyine göre memnuniyet sıklığı ortalama puanları arasında anlamlı düzeyde farklılık saptanmıştır. Annesi orta okul ve üstü düzeyde öğrenimi olanlarda, öğre-

**TABLO 3.** Ailesel Demografik Özelliklere Göre Askeri Günlük Yaşam Alanlarından Memnuniyet Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması.

| Değişkenler       | n   | %    | Memnun olma<br>Ort.±SS | İstatistiksel<br>Değerlendirme    |
|-------------------|-----|------|------------------------|-----------------------------------|
| Ailede sorun      |     |      |                        |                                   |
| Var               | 17  | 8.9  | 5.4 ± 3.0              | Z=1.702, p>0.05                   |
| Yok               | 174 | 91.1 | 7.0 ± 3.7              |                                   |
| Aile yapısı       |     |      |                        |                                   |
| Çekirdek          | 167 | 87.4 | 6.9 ± 3.7              | X <sup>2</sup> = 0.588, p>0.05    |
| Geniş             | 16  | 8.4  | 6.2 ± 3.3              |                                   |
| Parçalanmış       | 8   | 4.2  | 7.0 ± 4.3              |                                   |
| Aile gelir düzeyi |     |      |                        |                                   |
| Düşük             | 23  | 12   | 8.0 ± 3.3              | X <sup>2</sup> = 3.200, p>0.05    |
| Orta              | 161 | 84.3 | 6.7 ± 3.7              |                                   |
| Yüksek            | 7   | 3.7  | 5.6 ± 4.5              |                                   |
| Anne öğrenimi     |     |      |                        |                                   |
| Yok               | 31  | 16.2 | 6.7 ± 3.7              | X <sup>2</sup> = 11.723, p<0.001* |
| İlkokul           | 141 | 73.8 | 7.2 ± 3.6              |                                   |
| Orta okul ve üstü | 19  | 9.9  | 4.1 ± 3.7              |                                   |
| Baba öğrenimi     |     |      |                        |                                   |
| Yok               | 12  | 6.3  | 5.2 ± 3.2              | X <sup>2</sup> = 3.563, p>0.05    |
| İlkokul           | 136 | 71.2 | 6.2 ± 3.6              |                                   |
| Orta okul ve üstü | 43  | 22.5 | 5.2 ± 3.7              |                                   |

\*:p<0.05 (anlamlılık düzeyi), Ort.±SS: Ortalama±standart sapma, Z: Mann-Whitney U test, X<sup>2</sup>: Kruskal Wallis Test.

nimi olmayan veya ilkököl düzeyinde öğrenimi olanlara göre memnuniyet sıklığı ortalama puanları anlamlı düzeyde düşük olarak saptanmıştır (Kruskal Wallis  $\chi^2= 11.723$ ,  $p<0.001$ ).

Askerlik görevinin temel unsurlarından ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarından memnun olma toplam puan ortalamalarının, deneklerin askerliğe yönelik genel görüşlerine göre istatistiksel olarak değerlendirilmesi Tablo 4'te gösterilmiştir. Buna göre askerliğe planladığı zaman dışında gelenlerde planladığı zamanda gelenlere göre (Student  $t=2.912$ ;  $p<0.01$ ), askerlik görevinden önceden kaygı duyanlarda duymayanlara göre (Student  $t=4.406$ ;  $p<0.001$ ), askerlik görevinden umduğunu bulamayanlarda bulanlara göre (Student  $t=7.126$ ;  $p<0.001$ ) memnuniyet sıklığı puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha düşük olarak saptanmıştır. Ailesinden askerlik görevi öncesi ayrılma ya da ayrılmama, aileye özlem duyma ya da duymama ve askerlik mesleğine önceden ilgi duyma ya da duymamaya göre memnuniyet sıklığı puan ortalamalarında anlamlı bir değişme saptanmamıştır. Tablo 5 ve 6'da bireysel ve ailesel sosyodemografik özellikler ile askerlik hizmetine yönelik görüşlerden, askerlik görevinin temel unsurları ve askeri ortamın günlük yaşam alanlarından oluşan on iki memnuniyet alanlarından her birini anlamlı düzeyde etkileyenler ve bunlara ait istatistiksel anlamlılık düzeyleri, regresyon katsayıları, öngörülen etkileme

oranları ve güven aralıkları verilmiştir. Tablo 7'de de bir önceki tablodaki verilerin şematik kümeleri gösterilmiştir. Buna göre “askerlik görevinden umduğunu bulamama”nın sabah sporu dışında diğer tüm memnuniyet alanlarında memnun olmamayı anlamlı düzeyde öngördüğü anlaşılmaktadır. “Askerlikle ilgili kaygı duyma”nın yedi alanda, “askerlik görevine planladığı zaman dışında gelme” ve “altı yıl ve üstünde öğrenim düzeyine sahip olma”nın ise altışar alanda memnun olmamayı anlamlı düzeyde öngördüğü saptanmıştır. “Askerlik görevine 21 yaş ve üstünde başlama”nın dört alanda, “ailesinde ruhsal veya sosyal sorun bulunması”nın ve “babanın öğrenimsiz olması”nın ikişer alanda, “ailesine ve sivil yaşamına özlem duyma”, “sivil yaşamında maaşlı çalışma” ve “sivil yaşamında mesleğinin olmaması”nın ise birer alanda memnun olmamayı anlamlı düzeylerde öngördüğü saptanmıştır. “Medeni durum”, “yetiştirdiği çevre”, “ailenin sosyoekonomik düzeyi”, “aile yapısı”, “anne eğitimi”, “askerlik mesleğine önceden ilgi duymama” gibi değişkenler ise on iki memnuniyet alanının hiçbirinde memnun olup olmamayı anlamlı düzeyde öngörememiştir.

## TARTIŞMA

Çalışma sonuçlarını gözden geçirdiğimizde acemi erlerin %80'e varan oranlarda askerlik gö-

**TABLO 4.** Askerlik Görevine Yönelik Görüşlere Göre Askeri Günlük Yaşam Alanlarından Memnuniyet Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması.

| Değişkenler                     | n   | %    | Memnun olma<br>Ort.±SS | İstatistiksel<br>Değerlendirme |
|---------------------------------|-----|------|------------------------|--------------------------------|
| Askerliğe geliş zamanı          |     |      |                        |                                |
| Plana uygun                     | 145 | 75.9 | 7.3 ± 3.6              | t=2.912; p<0.01*               |
| Plana uygun değil               | 46  | 24.1 | 5.5 ± 3.7              |                                |
| Askerlikten umduğunu bulma      |     |      |                        |                                |
| Evet                            | 81  | 42.4 | 8.8 ± 3.1              | t=7.126;p<0.001*               |
| Hayır                           | 110 | 57.6 | 5.4 ± 3.5              |                                |
| Askerlikten önceden kaygı duyma |     |      |                        |                                |
| Yok                             | 67  | 35.1 | 8.4 ± 3.5              | t=4.406;p<0.001*               |
| Var                             | 124 | 64.9 | 6.0 ± 3.6              |                                |
| Askerliğe önceden ilgi duyma    |     |      |                        |                                |
| Var                             | 84  | 44.0 | 7.2 ± 3.8              | t=1.077;p>0.05                 |
| Yok                             | 107 | 56.0 | 6.6 ± 3.6              |                                |
| Aileye özlem duyma              |     |      |                        |                                |
| Yok                             | 30  | 15.7 | 7.7 ± 3.8              | t=1.345;p>0.05                 |
| Var                             | 161 | 84.3 | 6.7 ± 3.6              |                                |
| Önceden aileden ayrı yaşama     |     |      |                        |                                |
| Var                             | 106 | 55.5 | 7.1 ± 3.6              | t=1.075;p>0.05                 |
| Yok                             | 85  | 44.5 | 6.5 ± 3.8              |                                |

t: Student t testi, Ort.±SS: Ortalama±standart sapma \*:p<0.05 (anlamlılık düzeyi).

revinin temel unsurları olan disiplin, eğitim, spor ve arkadaş ve amir-üstlerle ilişkilerden memnun olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara bakarak, askeri kurumun kararlı, oturmuş ve istikrarlı bir işleyişe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Günlük gereksinimlerle ilgili ve bilhassa “süre” özellikli memnuniyet alanlarından memnun olma oranlarının ise %34’e kadar düştüğü görülmektedir. Askeri ortama, sivil yaşamdan yeni gelmiş olan kişilerin çoğunluğu, önceden hiç de alışık olmadıkları bir düzeyde veya yoğunlukta “izin” ve “yasak” kavramlarıyla örnekleyebileceğimiz birtakım kısıtlayıcı ve zorlayıcı uygulamalarla karşılaşmaktadırlar. Bunun yanında askeri günlük yaşamda uyku, dinlenme ve izin süreleri bireyin isteği dışında önceden belirlenmiş ve değişmez bir katılıktadır. Tüm bunların, acemi askerlerde bireysel günlük yaşam alanlarından memnun olma sıklığının yüksek çıkmasını açıklayabilecek etmenler olduğu düşüncesindeyiz.

Gerek birey gerekse örgüt bazında stresin, iyilik haliyle ters orantılı bir işleyişe sahip olduğu ifade edilmiş ve bu yönde iş stresinin iş memnuniyetinde ve üreticilikte düşmeye neden olduğu ileri sürülmüştür (Dobrev-Martinova ve ark. 2002). İş stresi ve psikiyatrik bozukluk bağlantısının araştırıldığı bir çalışmada askerliğe özgü

stresörlerden ziyade “iş saatindeki değişimler”, “iş sorumluluğundaki değişimler” ve “supervizörle ilişkiler” gibi işe yönelik genel stresörlerin daha fazla etkilerinin olduğu; buna karşın “atama-yer değiştirme, denizası görevler, zorunlu görevler” gibi askeri stresörlerin daha az etkiye sahip oldukları saptanmıştır (Pflanz 2001). Çalışmamızda daha önce de belirttiğimiz gibi, deneklerin yarıya yakını veya yarıdan daha fazlasının yemek, barınma, dinlenme ve eğlenme gibi bireysel günlük gereksinimlerin karşılanmasından memnun olmadıkları saptanmıştır. Bu bulgulardan, en azından çalışma yaptığımız askeri çevrede günlük stresörlerin yaygın olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Askeri ortamda karşılaşılan ve askeri personelin ruhsal sağlığını olumsuz olarak etkileyebilen iş ile ilişkili stresörler ise iş memnuniyetsizliği, algılanan sıkıntı, ev hasreti, birlikte çalıştıkları arkadaş veya üstlerle çatışma-anlaşamama, zorunlu olarak görev yerinin değiştirilmesi, performans yönünden yetersiz olarak değerlendirilme, terfi etmede başarısızlık, arzu edilmeyen görevler verilmesi, askeri disiplin ve temel eğitimin stresi gibi durumlardır (Pflanz 1999).

Memnun olma toplam puan ortalamalarının kendisi veya annesi orta okul ve üstü düzeyde öğrenime sahip olanlarda daha düşük çıkmasını,

**TABLO 5.** Sosyodemografik Değişkenlerin ve Askerlik Görevine Yönelik Görüşlerin Askerlik Görevinin Temel Unsur Alanlarından Memnun Olmaya Etkileri.

| Bağımlı Değişken*          | Bağımlı değişkene anlamlı düzeyde etkili bulunan bağımsız değişkenler | B     | p     | Exp (B) | Exp (B) için %95 GA alt üst |
|----------------------------|-----------------------------------------------------------------------|-------|-------|---------|-----------------------------|
| Askeri Yaşam               | Sivil yaşamda maaşlı çalışma                                          | 0.71  | 0.042 | 2.03    | 1.02-4.03                   |
|                            | Askerlikten önceden kaygı duyma                                       | 0.67  | 0.004 | 1.95    | 1.23-3.09                   |
|                            | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.95  | 0.001 | 2.59    | 1.65-4.08                   |
| Arkadaş İlişkileri         | Sivil yaşamda mesleksiz olma                                          | -1.06 | 0.032 | 2.90    | 1.09-7.70                   |
|                            | Ailede sorun yaşama                                                   | 0.91  | 0.001 | 2.50    | 1.45-4.32                   |
|                            | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.44  | 0.018 | 1.56    | 1.07-2.25                   |
| Amir ve Üstlerle İlişkiler | 6 yıl ve üstü öğrenim görme                                           | 0.88  | 0.002 | 2.42    | 1.38-4.23                   |
|                            | Öğrenimsiz babaya sahip olma                                          | 1.01  | 0.051 | 2.77    | 0.99-7.72                   |
|                            | Askerliğe uygun olmayan zamanda başlama                               | 0.65  | 0.003 | 1.92    | 1.24-2.97                   |
|                            | Askerlikten önceden kaygı duyma                                       | 0.39  | 0.049 | 1.48    | 1.00-2.19                   |
|                            | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.77  | 0.001 | 2.16    | 1.44-3.23                   |
| Askeri Disiplin            | Askerliğe 21 yaş ve üstünde başlama                                   | 0.55  | 0.016 | 1.74    | 1.10-2.73                   |
|                            | Askerliğe uygun olmayan zamanda başlama                               | 0.64  | 0.002 | 1.91    | 1.27-2.89                   |
|                            | Askerlikten önceden kaygı duyma                                       | 0.48  | 0.022 | 1.62    | 1.07-2.45                   |
|                            | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.67  | 0.001 | 1.96    | 1.31-2.92                   |
| Askeri Eğitim              | Askerliğe 21 yaş ve üstünde başlama                                   | 0.65  | 0.003 | 1.93    | 1.23-3.02                   |
|                            | Askerlikten önceden kaygı duyma                                       | 0.54  | 0.011 | 1.72    | 1.12-2.63                   |
|                            | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.67  | 0.001 | 1.96    | 1.31-2.93                   |
| Sabah Sporları             | Askerliğe 21 yaş ve üstünde başlama                                   | 0.59  | 0.006 | 1.82    | 1.18-2.81                   |

\*İkili lojistik regresyon (forward stepwise: Wald metodu) kullanılmıştır.

B: Regresyon katsayısı, p: İstatistiksel anlamlılık düzeyi (<0.05), Exp (B): Hesaplanmış olasılık oranı,

Exp (B) için %95 GA: Hesaplanmış olasılık oranı için %95 güven aralığında alt ve üst değerler.

eğitim düzeyi arttıkça bireyin günlük gereksinimlerine yönelik beklentilerinin artmasıyla açıklayabiliriz. Zira eğitim düzeyinin çevre ve yaşam koşullarının algılanması veya hissedilmesi açısından önemli bir rol oynadığını düşünmekteyiz. Aynı beklentiler ekonomik düzey içinde geçerlidir. Çalışmamızda anlamlı düzeyde farklılık olmasa da gelir düzeyi arttıkça memnun olma puan ortalaması daha düşük çıkmıştır. Konforlu yaşamın parasal güç, kültür ve eğitim düzeyi ile iç içe olduğunu düşünürsek böyle bir sonuç beklenebilir. Askerlerde yapılmış bir çalışmada temel askerlik eğitimi dönemindeki zorlanmalara fiziksel ve emosyonel olarak karşı koyabilmede bireyin öğrenim düzeyinin olumlu bir rol oynadığı ifade edilmiştir (Elsass ve ark. 2001). Asker hastalarla yapılan başka bir çalışmada ise memnuniyet düzeylerinin daha genç, daha düşük rütbeli ve daha az eğitilmiş hastalarda daha düşük olduğu, evlilik durumunun ise anlamlı bir etkide bulunmadığı saptanmıştır (Tucker ve Kelly 2000). Çalışmamızda yukarıdaki verilerin tersine askerliğe daha geç yaşlarda gelen ve daha fazla eğitilmiş olanlarda memnuniyet sıklıkları anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur ve evlilik durumu ile mem-

nuniyet düzeyleri arasında da anlamlı bir değişim saptanmamıştır. Askerliğe geç yaşta gelenlerde memnun olma sıklığı puanının düşük çıkmasında, bu bireylerin askeri toplumda kendilerinden daha küçük yaştakilerle ilişki kurma ve uyum göstermede zorluk yaşamalarının yanında motivasyon azlığının da rol oynadığını düşünmekteyiz.

Evli askerlerde yapılan bir çalışmada çocukları engelli olanlarda depresif belirtiler yanısıra, iş yerinde daha az beceriklilik ve memnuniyet, stresle başa çıkma puanlarında daha düşük değerler saptanırken, sosyal desteğin stresin etkilerini tamponlamada önemli bir rol oynadığı bulunmuştur (Watanabe ve ark. 1995). Başka bir çalışmada da aile memnuniyetinin iş memnuniyetini arttırdığı saptanmıştır (Kruger ve Van Breda 2001). Bizim çalışmamızda ise ailede sorun yaşayanlarda yaşamayanlara göre memnuniyet düzeylerinde anlamlı düzeyde bir farklılık saptanmamıştır.

Askerlik göreviyle ilgili önceden kaygı duyanlarda, askerlik görevinden umduğunu bulamayanlarda ve askerlik görevine kendi planladığı

**TABLO 6.** Sosyodemografik Değişkenlerin ve Askerlik Görevine Yönelik Görüşlerin Askeri Ortamın Günlük Yaşam Alanlarından Memnun Olmaya Etkileri.

| Bağımlı Değişken* | Bağımlı değişkene anlamlı düzeyde etkili bulunan bağımsız değişkenler | B    | p     | Exp (B) | Exp (B) için %95 GA alt üst |
|-------------------|-----------------------------------------------------------------------|------|-------|---------|-----------------------------|
| Yemek ve Beslenme | 6 yıl ve üstü öğrenim görme                                           | 0.91 | 0.001 | 2.49    | 1.55-4.00                   |
|                   | Ailede sorun yaşama                                                   | 0.63 | 0.045 | 1.88    | 1.02-3.49                   |
|                   | Askerliğe uygun olmayan zamanda başlama                               | 0.59 | 0.005 | 1.82    | 1.19-2.77                   |
|                   | Askerlikten önceden kaygı duyma                                       | 0.45 | 0.015 | 1.57    | 1.09-2.25                   |
|                   | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.46 | 0.010 | 1.58    | 1.11-2.24                   |
| Koşuş ve Barınma  | 6 yıl ve üstü öğrenim görme                                           | 0.45 | 0.050 | 1.58    | 0.99-2.50                   |
|                   | Öğrenimsiz babaya sahip olma                                          | 0.90 | 0.048 | 2.47    | 1.00-6.07                   |
|                   | Askerliğe uygun olmayan zamanda başlama                               | 0.62 | 0.003 | 1.86    | 1.23-2.81                   |
|                   | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.86 | 0.001 | 2.37    | 1.62-3.46                   |
| Uyku Süresi       | 6 yıl ve üstü öğrenim görme                                           | 0.64 | 0.002 | 1.91    | 1.25-2.91                   |
|                   | Askerlikten önceden kaygı duyma                                       | 0.57 | 0.001 | 1.78    | 1.24-2.55                   |
|                   | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.66 | 0.002 | 1.94    | 1.37-2.76                   |
|                   | Aileye özlem duyma                                                    | 0.52 | 0.028 | 1.69    | 1.05-2.70                   |
| Dinlenme Süresi   | 6 yıl ve üstü öğrenim görme                                           | 0.72 | 0.001 | 2.05    | 1.37-3.05                   |
|                   | Askerliğe uygun olmayan zamanda başlama                               | 0.51 | 0.023 | 1.65    | 1.07-2.56                   |
|                   | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.60 | 0.001 | 1.82    | 1.30-2.57                   |
| Eğlenme Süresi    | 6 yıl ve üstü öğrenim görme                                           | 0.49 | 0.013 | 1.63    | 1.10-2.41                   |
|                   | Askerliğe uygun olmayan zamanda başlama                               | 0.55 | 0.012 | 1.73    | 1.12-2.67                   |
|                   | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.64 | 0.001 | 1.89    | 1.35-2.65                   |
| İzin Süresi       | Askerliğe 21 yaş ve üstünde başlama                                   | 0.68 | 0.035 | 1.98    | 1.04-3.74                   |
|                   | Askerlikten önceden kaygı duyma                                       | 0.37 | 0.030 | 1.45    | 1.03-2.04                   |
|                   | Askerlikten umduğunu bulamama                                         | 0.49 | 0.003 | 1.64    | 1.17-2.30                   |

\*İkili lojistik regresyon (forward stepwise: Wald metodu) kullanılmıştır.

B: Regresyon katsayısı, p: İstatistiksel anlamlılık düzeyi (<0.05), Exp (B): Hesaplanmış olasılık oranı,

Exp (B) için %95 GA: Hesaplanmış olasılık oranı için %95 güven aralığında alt ve üst değerler.

zaman dışında gelenlerde memnun olma toplam puan ortalamalarının anlamlı düzeyde daha düşük saptanmasından; bireyin askerlik görevine bakışının, bu göreve verdiği değer ve önemin, bu görevden beklentilerinin memnuniyet düzeylerini anlamlı düzeyde etkilediği sonucunu çıkartabiliriz. Bu sonuçlarımızı, bireyin bir konu ya da bir işe yönelik motivasyonunun, uyum sağlamada ve dolayısıyla memnun olmada önemli bir etmen olduğunu vurgulayan, önceki yıllarda yapılmış bir çalışmanın sonuçlarıyla uyumlu bulduk (Leonard ve ark. 1995). Ayrıca ülkemiz koşullarında zorunlu olması nedeniyle askerlik görevine yönelik duyulan kaygının daha fazla olması da normalde beklediğimiz bir sonuçtur. Bu bulgumuzu doğrular nitelikte, yapılan bir araştırmada, gönüllü çalışmanın bireylerin iyilik hissini olumlu yönde etkilediği, bunun tersine iyilik hissine sahip bireylerin de gönüllülere ait servislerde daha fazla zaman ve emek harcadıkları ileri sürülmüştür (Thomits ve Hewitt 2001).

Lojistik regresyon sonuçlarına göre, bireysel ve ailesel sosyodemografik özellikler ve askerlik görevine yönelik görüşlerden “askerlik görevinden umduğunu bulamama”, “askerlik göreviyle ilgili önceden duyulan kaygı”, “askerliğe planladığı zaman dışında gelme” ve “6 yıl ve üstü eğitim görme”, 12 memnuniyet alanından en az 6’sı ve daha fazlasından istatistiksel olarak anlamlı düzeylerde ve değişen oran ve yüzdelerde memnun olmayı öngören bağımsız değişkenler olarak bulunmuştur. “6 yıl ve üstü eğitim görme”, “askerliğe uygun olmayan zamanda başlama”, “askerlikten umduğunu bulamama” bağımsız değişkenlerinin; “amir ve üstlerle ilişkiler”, “yemek ve beslenme”, “koşuş ve barınma”, “dinlenme süresi” ve “eğlenme süresi” alanlarında birlikte belirleyici olduklarını görmekteyiz. Ayrıca bu üç bağımsız değişkenin memnun olma puan ortalamalarında da anlamlı düzeyde değişikliğe neden olması, yukarıda belirtilen sonuçları daha anlamlı hale getirmektedir. Bu bulgular bize askerliğe

**TABLO 7.** Askerlik Görevinin Temel Unsurları ve Askeri Ortamın Günlük Yaşam Alanlarından Memnuniyeti Anlamlı Düzeyde Belirleyen Değişkenlere Ait Sayısal Değerler\*

| Günlük yaşam alanları                    | Askeri Yaşam | Arkadaş çevresi | Üstlerle İlişkiler | Disiplin Düzeyi | Temel Eğitim | Sabah Spor | Yemek ve Beslenme | Koşuş ve Barınma | Uyku Süresi | Dinlenme Süresi | Eğlenme Süresi | İzin Süresi | Toplam |
|------------------------------------------|--------------|-----------------|--------------------|-----------------|--------------|------------|-------------------|------------------|-------------|-----------------|----------------|-------------|--------|
| Askerlikten umduğunu bulamama            | +            | +               | +                  | +               | +            |            | +                 | +                | +           | +               | +              | +           | 11     |
| Askerlikten önceden kaygı duyma          | +            |                 | +                  | +               | +            |            | +                 |                  | +           |                 |                | +           | 7      |
| Askerliğe planladığı zaman dışında gelme |              |                 | +                  | +               |              |            | +                 | +                |             | +               | +              |             | 6      |
| 6 yıl ve üstü öğrenime sahip olma        |              |                 | +                  |                 |              |            | +                 | +                | +           | +               | +              |             | 6      |
| Askerliğe 21 yaş üstünde gelme           |              |                 |                    | +               | +            | +          |                   |                  |             |                 |                | +           | 4      |
| Ailede sorun yaşama                      |              | +               |                    |                 |              |            | +                 |                  |             |                 |                |             | 2      |
| Öğrenimsiz babaya sahip olma             |              |                 | +                  |                 |              |            |                   | +                |             |                 |                |             | 2      |
| Aileye özlem duyma                       |              |                 |                    |                 |              |            |                   |                  | +           |                 |                |             | 1      |
| Sivil yaşamda maaşlı çalışma             | +            |                 |                    |                 |              |            |                   |                  |             |                 |                |             | 1      |
| Sivil yaşamda mesleksiz olma             |              | +               |                    |                 |              |            |                   |                  |             |                 |                |             | 1      |
| Toplam                                   | 3            | 3               | 5                  | 4               | 3            | 1          | 5                 | 4                | 4           | 3               | 3              | 3           |        |

\*Lojistik regresyon analizine göre anlamlı düzeyde bulunan belirleyiciler ( $p<0.05$ ).

yönelik önceden edinilen görüşlerin veya duyulan hislerin, beklentilerin, askerliğe istediği zaman dışında gelmenin ve eğitim düzeyinin, askerlik yaşamında duyulan stres, iyilik hali ve memnuniyet ilişkisinde belirleyici birer etmen olabileceklerini düşündürmektedir.

Sonuç olarak askerliğe başlangıç döneminde askerlerin, askerliğin temel unsurlarından ve günlük yaşam alanlarından memnun olma ve olma-

masında, bireyin askerliğe başlama yaşının, askerliğe başlama zamanının, eğitim düzeyinin ve askerliğe yönelik önceden edinilen görüşlerin veya duyulan hislerin ve beklentilerin önemli birer belirleyici olduğunu düşünmekteyiz. Ancak bu sonuçların daha geniş örneklemelerde ve daha nesnel değerlendirme araçlarıyla tekrarlanması- nın gerekli olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

## KAYNAKLAR

Dedic G, Krstic J (1996) Adaptation problems of soldiers to the military environment. *Vojnosanit Pregl*, 53:19-24.

Dobrevna-Martinova T, Villeneuve M, Strickland L ve ark. (2002) Occupational role stress in the Canadian Forces: its association with individual and organizational well-being. *Can J Behav Sci*, 34:111-121.

Elsass WP, Fiedler E, Skop B ve ark. (2001) Susceptibility of maladaptive responses to stress in basic military training based on variants of temperament and character. *Mil Med*, 166:884-888.

Florkowski A, Caban J, Zboralski K (1994) Mental disorders in active service men as a reason for premature discharge from the army. *Psychiatr Pol*, 28:321-327.

Hong SM, Giannakopoulos E (1994) The relationship of satisfaction with life to personality characteristics. *J Psychol*, 128:547-558.

Gilman R, Huebner ES (2000) Review of life satisfaction measures for adolescents. *Behav Change*, 17:178-195.

Gilman R (2001) The relationship between life satisfaction, social interest, and frequency of extracurricular activities among adolescent students. *J Youth Adolesc*, 30:749-767.

Kruger A, Van Breda AD (2001) Military social work in the South African National Defence Force. *Mil Med*, 166:947-951.

Leonard NH, Beauvais LL, Scholl RW (1995) A self concept-based model of work motivation. *Acad Manage J*, 38:322-327.

Pflanz S (2001) Occupational stress and psychiatric illness in the military: Investigation of the relationship between occupational stress and mental illness among military mental health patients. *Mil Med*, 166:457-462.

Pflanz S (1999) Psychiatric illness and the workplace: perspectives for occupational medicine in the military. *Mil Med*, 164:401-406.

Schei EA (1994) Strengthening experience? Mental distress during military service. A study of Norwegian army conscripts. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 29:40-45.

Shulman S, Levy-Shiff R, Scharf M (2000) Family relationships, leaving home, and adjustment to military service. *J Psychol*, 134:392-400.

Thoits PA, Hewitt LN (2001) Volunteer work and well-being. *J Health Soc Behav*, 42:115-131.

Tucker JL 3rd, Kelley VA (2000) The influence of patient sociodemographic characteristics on patient satisfaction. *Mil Med*, 165:72-76.

Veenhoven R (1996) Developments in satisfaction research. *Soc Indic Res*, 37:145.

Watanabe HK, Jensen PS, Rosen LN ve ark. (1995) Soldier functioning under chronic stress: effects of family member illness. *Mil Med*, 160:457-461.